

**ІНТЕРМЕДІАЛЬНІСТЬ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ЖУРНАЛУ:
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ГАЛИНИ БІТКІВСЬКОЇ
«СУЧАСНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ ДИСКУРС»¹**

Анісімова Людмила Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури
Інституту філології
Київського університету імені Бориса Грінченка
l.anisimova@kubg.edu.ua

Взаємодія видів мистецтва цікавила митців та філософів ще із часів Античності, а вислів *Ut picture poesis* із «Послання до Пізонів» (*Ars poetica*) Квінта Горация Флакка пройшов крізь віки, не втративши актуальності. Проте лише наприкінці ХХ століття в літературознавстві відбувся так званий «інтермедіальний поворот», який був спричинений низкою чинників. З-поміж яких основним можна назвати проголошення кризи теорії літератури після її «золотої доби» (1970–80-ті рр.) – критичної діяльності (значною мірою ідеологічно і політично забарвленої) представників пост-структуралізму, (нео)марксизму, рецептивної естетики, теорії читацького відгуку, феміністичної критики та ін., які виступали проти домінування формалістичної Нової критики та всього патріархального і канонізованого. Зрештою, зміна парадигм – з об’єктивної на суб’єктивну (Д. Блейх) – відбулася, але призвела до методологічного плюралізму та амбівалентності в академічній спільноті, підсилені глобалізацією і постмодерном.

Шукаючи новий інструментарій для аналізу та інтерпретації творів мистецтва у часи появи нових медіа, все більше науковців та мистецтвознавців звертали увагу на проблеми їхнього взаємозв’язку. Якщо інтертекстуальність передбачає встановлення кореляції між різними вербальними медіа, то інтермедіальність значно розширює семантичне поле завдяки використанню невербальних (візуальних та акустичних) знакових систем для різних медіатекстів. Можна сказати, що інтермедіальні студії стали спробою синтезувати здобутки суміжних наук, зруйнувавши штучно створені кордони між сучасним аудіовізуальним мистецтвом та літературою.

Значною за обсягом та малодослідженою є сучасна вітчизняна періодика, зокрема літературні журнали. Тож слід віддати належне відвазі авторки рецензованої монографії, яка взялася за дослідження такого широкого й неоднорідного спектру літературних журналів, виданих в Україні протягом 26 років, ще й крізь призму досі дискусійної та неоднозначної методології інтермедіальності.

Монографія Галини Бітківської є вдалою спробою не лише застосувати теорію інтермедіальності до сучасного літературного журналу (нею досліджено переважно вітчизняні часописи, проте суттєва увага також приділена виданням Польщі та Росії), але й обґрунтувати теоретичну модель сучасного українського літературного журналу як інтермедіального тексту. Об’єктом дослідження стали літературні журнали, які видавалися в Україні впродовж 1989–2015 років (це понад 70 видань).

Семантичне поле інтермедіальності сучасного літературного журналу виходить, на переконання дослідниці, за межі традиційного діалогу видів мистецтва (питанню присвячено два розділи монографії – третій та четвертий) та поширюється на діалог культур (у п’ятому розділі) – на прикладі українських, польських та російських періодичних літературних часописів. Тому літературний журнал розглядається як жанр, вписаний у широкий гео-політичний та культурний контекст.

Структура праці логічна, матеріал поділено на п’ять розділів, що зумовлено логікою дослідження: від теоретичних аспектів до практичних. Родзинкою є додаток – алфавітний перелік, що містить 75 вітчизняних літературних та літературно-мистецьких періодичних видань досліджуваного періоду (1990–2016 рр.) зі стислими коментарями його укладачки.

Джерельна база проведеного Г. Бітківською дослідження детальна: монографія містить 740 позицій у списку використаних джерел (з-поміж яких 43 – видання польською, німецькою та англійською мовами).

Розділ I «Літературний журнал у світлі теорії інтермедіальності: від дискурсу до тексту» складається із двох підрозділів та присвячений окресленню теоретичного підґрунтя дослідження. У підрозділі 1.1. *Літературний журнал у міждисциплінарному дискурсі: літературознавство, соціальні комунікації, мистецтвознавство* подається розлогий аналіз усіх праць українських дослідників, які хоча б спорадично досліджували вітчизняну періодику. За спостереженням авторки, увагу науковців здебільшого привертало періодичні видання 20-30-х років минулого століття. Також усі розглянуті розвідки споріднює застосування «традиційного інструментарію» (с. 34), тому Г. Бітківська наголошує на важливості ознайомлення зі станом дослідження літературних журналів у сфері суміжних наук, насамперед у журналістиці, соціальних комунікаціях, мистецтвознавстві, та подає їх детальний аналіз. Цей масив праць, на думку авторки монографії, можна систематизувати за такими напрямками: роль і значення окремого періодичного видання в певний проміжок літературного процесу; рецептивно-комунікативний потенціал журналу; візуальні характеристики періодики (с. 46–47).

¹ Бітківська Г.В. Сучасний літературний журнал: інтермедіальний дискурс : монографія. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2019. 468 с.

Підрозділ 1.2. *Інтермедіальність як нова парадигма наукових досліджень* знайомить читача з теоріями про синтез мистецтв вітчизняних (О. Потебня, І. Франко, О. Рисак, О. Ільницький, Д. Наливайко, Т. Гундорова, В.Силантьєва та багато інших) та закордонних (Р. Веллек і О. Воррен, У. Вайсшайн та ін.) літературознавців, напрацювання яких авторка монографії використала для вибудовування власної теоретичної моделі літературного журналу. Теоретичні засади та специфіку інтермедіальності спершу викладено з позицій О. Ганзена-Лево, який вважається автором цього поняття. У досконалості немає меж, але хотілося б, щоб огляд концепцій/теорій інтермедіальності в західноєвропейському науковому просторі не обмежувався розвідками І. Раєвськи, Н. Тишуніної, Л. Генералюк, К. Хмелецького, М. Мошкович, А. Геймея, О. Юферевої.

У чотирьох підрозділах Розділу II «Моделювання українського літературного журналу як інтермедіального тексту» логічно і послідовно аналізується тема митця та мистецтва в літературних журналах; упроваджується авторське поняття «інтермедіальний текст», обґрунтовується його доцільність та контекст використання; окреслюється загальна теоретична модель сучасного літературного журналу як інтермедіального тексту, а також виокремлюються метафоричні моделі власне українського літературного журналу.

Г. Бітківська пропонує застосовувати поняття «інтермедіальний текст» для позначення конструкту, що моделюється внаслідок різноаспектних зв'язків на різних рівнях (с. 94), а за робоче визначення приймає таке: «Це складний семіотичний багаторівневий конструкт, у якому можна виокремити художній і нехудожній складник, що утворюється внаслідок поєднання вербальних та іконічних (невербальних) засобів передачі інформації» (с. 100).

Цікавим є підрозділ про моделювання в літературознавстві, в якому на основі низки теоретико-методологічних праць дослідниці подає визначення літературного журналу як інтермедіального тексту, під яким розуміє багаторівневу ієрархічну структуру з нелінійним порядком вербальних і візуальних текстів, які взаємодіють у дискурсивному просторі. Об'єктом такого простору вважається журнал як текст, а суб'єктами – колективний автор (автор тексту, редактор, художник, верстальник) і читач. Журнал, відповідно, виконує роль посередника у процесі комунікації між автором і читачем (с. 104).

З інтересом сприймається підрозділ, де на прикладі текстів багатьох українських видань йдеться про метафоричні моделі літературних журналів (палімпсест, полілог, лексикон, літопис, колаж), яким притаманне активне використання візуального матеріалу, надання йому самостійного інформативного значення.

Третій розділ «Трансмедіальність: тексти про мистецтво в журнальному форматі» присвячений дослідженню двох значних «трансмедіальних» тем – різновидам роману про мистецтво в рамках журнального видання (роман-дослідження, біографічний роман, роман-колаж, роман-есе) та специфіці художніх творів, що належать перу художника (особливо аналізуються візуальні коди таких текстів). Поняття трансмедіальності використовується у визначенні І. Раєвськи як реалізація «одного мотиву в різних медіумах» (с. 153).

Г. Бітківська майстерно розглядає ансамблі текстів, що утворюються в журнальному просторі. На її думку, такий аналіз дозволяє вловити додаткові смисли в тексті твору. Зокрема, на прикладі інтермедіальних текстів літературних журналів «Дніпро», «Україна», «Жовтень» і «Вітчизна» порівняно особливості творення образу Марії Башкирцевої. Аналіз емпіричного матеріалу авторка монографії підсумовує теоретичним узагальненням: «Розширення семантики ансамблю текстів номера й актуалізація рецепції читача відбувається завдяки діалогу між різними семіотичними системами, до яких належать вербальні й іконічні тексти» (с. 199).

Наступний розділ – «Інтермедіальність: текстові координати, стратегії, функції» – знайомить читача з темпоральними та локальними координатами і текстовими стратегіями вітчизняного літературного журналу, а два підрозділи присвячено проблемам парадигмальних змін сучасного літературного журналу під впливом різних медій та визначенню його жанрової специфіки.

Простежено змістові й формальні домінуючі топосу села і міста в журналах «Київ», «Дніпро», «Сучасність», з'ясовано, як саме інтермедіальність впливає на втілення проблеми провінціалізму, урбанізації, зображення образу покоління і образу Іншого. Ґрунтовно проведено компаративний аналіз проблематики, репрезентації топосів, творення картини світу в повісті Гр. Штона «Пастораль» та романі «Епізодична пам'ять» Л. Голоти, їхнє місце в ансамблі текстів відповідних часописів. Велика увага приділена візуальному дискурсу як складнику ансамблю текстів, діалогу нехудожнього дискурсу з художнім у низці літературних журналів. Яскраво прозвучав у цьому розділі опис та аналіз дорожніх нарисів різних авторів як важливий репрезентант картини світу (с. 265) на сторінках літературно-мистецьких видань «Всесвіт», «Кур'єр Кривбасу», «Потяг-76», «Четвер».

Розділ п'ятий «Геокультурні трансгресії інтермедіальності: коди, тексти, сенси» присвячений висвітленню особливостей сучасного «шевченківського тексту» у вітчизняних і «українського тексту» – в зарубіжних часописах, порівнянню «польського тексту» в українських і російських літературних журналах та розгляду інтермедіальності культури як тексту, її ідеологічних кодів.

Завершується основний текст монографії логічними та аргументованими висновками.

Деякі теоретичні позиції рецензованої праці можуть спонукати до дискусії, проте авторка монографії має власну аргументовану позицію, висвітлену на сторінках книги.

Декілька слів хотілося б сказати про дизайн книги. Використана для оформлення обкладинки картина Хуана Гріса «Горщик із геранню» (1915) безперечно виконує свою естетичну функцію, до того ж, справді, одразу викликає асоціації з періодикою (напис *Le Figaro* на клаптику білого листка з чорними смужками відсилає до популярної французької газети), а фрагментарна композиція полотна певною мірою схожа на постмодерністський центон, але, на мою думку, не зовсім узгоджується з об'єктом дослідження монографії – сучасним вітчизняним літературним журналом.

Руйнуючи певні стереотипні читацькі очікування, що праця про інтермедіальність мала б містити велику кількість візуальних образів, у тексті монографії автор не використовує ілюстративного матеріалу. Проте це зовсім не ускладнює процес сприйняття завдяки майстерному володінню словом Г. Бітківської (окремо б відзначила майстерно написані нею екфразиси) та наявності у сучасного читача доступу до ресурсів мережі Інтернет. Хоча переконана, що створення електронного додатку з аудіовізуальними та довідковими матеріалами дозволило б монографії заграги новими барвами і самій перетворитись, використовуючи обгрунтоване Г. Бітківською поняття, на «інтермедіальний текст».

Рецензована праця актуальна не лише для вітчизняного наукового простору, оскільки порушені в ній проблеми, безперечно, зацікавлять світову наукову спільноту гідною репрезентацією та аналізом основних тенденцій розвитку сучасної української літератури (на матеріалі текстів літературних журналів, опублікованих із моменту здобуття Україною спершу політичної, поступово – ідеологічної та культурної незалежності).

Монографія Галини Бітківської, зважаючи на специфіку поданого матеріалу, буде цікавою не лише літературознавцям, але й фахівцям із суміжних галузей знань – мистецтвознавцям, культурологам, журналістам, спеціалістам із соціальних комунікацій, а також стане гарним путівником студентам і всім, хто цікавиться сучасним вітчизняним літературним процесом. Тож звертаюсь до потенційних читачів рецензованої праці ще з одним відомим висловом уже згаданого на початку рецензії славного римського поета – *Sapere aude!*

*Стаття надійшла до редакції 16.10.2019.
The article was received 16 October 2019*